

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING O‘QUVCHILAR ONGIGA IJOBIY VA SALBIY TA’SIRLARI HAMDA PSIXOLOGIK MASALALARI

Qodirqulova Shahnoza Azizmuratovna

Sirdaryo viloyati Guliston tumani

9-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalarining (OAV) o‘quvchilar ongiga ta’siri, uning ijobiy va salbiy jihatlari hamda psixologik masalalari yoritilgan. Matn maktab psixologi va o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalarni ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: ommaviy axborot vositalari, OAV, o‘quvchi, ong, ijobiy ta’sir, salbiy ta’sir, psixologiya, media savodxonlik, internet, televizor, ijtimoiy tarmoqlar

KIRISH

Ommaviy axborot vositalari (OAV) nafaqat ma’lumot berish vositasi, balki odamlar ongiga ta’sir qiluvchi kuchli psixologik vosita hisoblanadi. Ularning psixologik vazifalari bir necha asosiy yo‘nalishlarga bo‘linadi:

Ma’lumot berish va bilim boyitish – OAV bolalar va o‘quvchilarga yangi bilimlar, voqealar va yangiliklarni yetkazadi. Bu orqali ularning dunyoqarashi kengayadi va bilimi ortadi.

Emotsional ta’sir qilish – Teleko‘rsatuv, film, video yoki o‘yinlar bolalarda turli his-tuyg‘ularni uyg‘otadi: quvonch, hayrat, qiziqish, hayajon. Bu emotsional rivojlanish va hissiy tajriba olishga yordam beradi.

Madaniyat va ijtimoiy normalarni o‘rgatish – OAV bolalarga ijtimoiy odob, hurmat, hamdardlik, do‘stlik kabi qadriyatlarni namoyish qiladi. Shu orqali ular jamiyatdagi o‘rinini tushunadi va xulq-atvorini moslashtiradi.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirish – OAV orqali o‘quvchi ma’lumotni qabul qilishni o‘rganadi, qaysi manba ishonchli, qaysi biri noto‘g‘ri ekanini ajratadi. Bu tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Stressni kamaytirish va dam olish – Bolalar ba’zida teleko‘rsatuv, film yoki interaktiv o‘yinlar orqali dam oladi, kayfiyatini ko‘taradi. Bu psixologik barqarorlikni ta’minlaydi.

Ijodiy rivojlanish – OAV bolalarda ijodiy qiziqish uyg‘otadi. Masalan, ilmiy ko‘rsatuvlar, animatsion filmlar yoki interaktiv o‘yinlar tasavvur va yaratuvchanlikni rivojlantiradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish – Bolalar ekran orqali boshqalar bilan hamkorlik qilish, fikr almashish va muammolarni hal qilish kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rganadi. Ommaviy axborot vositalari bolalar ongini rivojlantirishda

muhim vosita hisoblanadi. Psixologik vazifalari — bilim berish, emotsiyalarni shakllantirish, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni yetkazish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, stressni kamaytirish va ijodiy qobiliyatlarni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Shu sababli OAVni to'g'ri yo'naltirish va nazorat qilish ota-ona, o'qituvchi va psixologning asosiy vazifalaridan biridir.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Televizor, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar har kuni bolalar ongiga turli ma'lumotlarni yetkazadi. Shu sababli OAVning o'quvchilar ongiga qanday ta'sir qilishini tushunish muhim ahamiyat kasb etadi. OAVning ijobiy ta'siri ham bor. Masalan, u o'quvchilarga yangi bilim va ma'lumotlar beradi, dunyoqarashni kengaytiradi, turli madaniyat va urf-odatlar bilan tanishtiradi. O'quvchi televizor yoki internet orqali tarix, tabiat, fan va san'at haqida ma'lumot oladi. Bu uning bilimini boyitadi va qiziqishini oshiradi. Shuningdek, ijobiy ta'sir o'quvchida media savodxonlikni rivojlantiradi. Bola qaysi manba ishonchli, qaysi biri yolg'on ekanini ajrata olishni o'rganadi. Bu esa uning tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantiradi.

Biroq OAVning salbiy ta'siri ham mavjud. Ba'zan teleko'rsatuvlar, video o'yinlar yoki internetdagi kontent bolalarga zarar yetkazishi mumkin. Masalan, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi sahnalar, noto'g'ri ma'lumotlar yoki reklama ta'siri bolalarda stress, qo'rquv yoki noto'g'ri xulq-atvorni yuzaga keltirishi mumkin.

OAV ta'siri bolalarning psixologik holatiga ham bevosita ta'sir qiladi. Ular o'zlarini boshqalar bilan solishtirib, o'zini past baholash yoki o'zini yetarli his qilmaslik kabi hissiyotlarga duch kelishi mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda doimiy taqqoslash hissi ruhiyatni charchatadi va o'ziga ishonchni kamaytiradi.

Shu sababli psixologlar va o'qituvchilar OAVning salbiy ta'sirini kamaytirish uchun harakat qilishlari kerak. Masalan, bola ko'rishi yoki o'qishi mumkin bo'lgan kontentni nazorat qilish, unga media savodxonlikni o'rgatish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

O'quvchilarga OAVni ijtimoiy ko'nikma sifatida ishlatishni o'rgatish ham muhim. Ular olgan ma'lumotni tahlil qilish, tanqidiy baholash va o'z xulosasini chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, media orqali o'rganilgan ijobiy ma'lumotlarni hayotga tadbiiq qilish ko'nikmasi rivojlantiriladi.

Bola uchun eng xavfli narsa — kontentni cheklemasdan berish yoki uni o'z-o'ziga qoldirishdir. Shu sababli ota-ona va o'qituvchi bolani doimiy kuzatib, uning qiziqishlarini sog'lom yo'nalishda boshqarishi zarur.

Shuningdek, OAV orqali bolada ijtimoiy va emosional ko'nikmalar shakllanishi mumkin. Masalan, mas'uliyat, hamkorlik, hamdardlik kabi sifatlarni targ'ib qiluvchi dasturlar bolani ijobiy rivojlantiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, bola OAV orqali stressni kamaytirish yoki dam olish imkoniyatiga ega bo'lishi ham mumkin. Masalan, qiziqarli va o'quvga oid filmlar, interaktiv o'yinlar bolaning diqqatini kuchaytiradi va qiziqishini uyg'otadi.

Ammo har bir OAV vositasi bolaga mos kelavermaydi. Shuning uchun psixologik baholash muhimdir. Bola qaysi kontentni oson hazm qiladi, qaysi biri unga salbiy ta'sir qiladi — buni aniqlash lozim. Bola OAV orqali o'rgangan ijobiy xulq-atvorni sinf va uy muhitida qo'llash imkoniga ega bo'lishi kerak. Masalan, ekranda o'rgangan hurmat va yordam ko'rsatish kabi odatlar kundalik hayotda mustahkamlanadi.

OAVning salbiy ta'siri bilan kurashish uchun maktab psixologlari maxsus mashg'ulotlar tashkil qiladi, guruh muhokamalari o'tkazadi va bolani fikr bildirishga o'rgatadi. Bu esa o'quvchilarning ongini sog'lomlashtiradi va ularni media manipulyatsiyasidan himoya qiladi.

Shuningdek, ota-ona bilan hamkorlik juda muhim. Bolaga OAVni qanday ishlatish, qaysi kontentga e'tibor qaratish kerakligini o'rgatish ota-ona va maktabning birgalikdagi vazifasidir.

Ommaviy axborot vositalarining ko'plab ijobiy tomonlari mavjud. Huquq va erkinliklarning yuqori darajada rivojlanganligi, ochiqlik va shaffoflik, qiziqarli kontentlar orqali ommaga yangi, kerakli ma'lumotlarni yetkazish, yangi do'stlik aloqalarining vujudga kelishi, ijtimoiy ko'nikmalarning vujudga kelishi, shaxs rivojlanishi uchun muhim omil bo'la olishi va hokazolar bunga misol bo'la oladi. Har narsaning yaxshi va yomon tarafi mavjudligi kabi ommaviy axborot vositalarining ham yetarlicha salbiy tomonlari mavjud.

Zamon rivojlanib borgan sayin texnika va texnologiya ham, tabiiyki, rivojlanib bormoqda. Ommaviy axborot vositalari ham rivojlanishi natijasida insonlarda turli psixologik o'zgarishlar, ruhiy bosim, kasalliklar vujudga kelmoqda. Bundan tashqari u feyk (haqiqiy bo'lmagan, soxta) ma'lumotlarning tarqalishi, axborot xurujlari, zo'ravonlik, giyohvandlik kabi illatlarning tarqalishiga asos bo'lishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarining ushbu salbiy tomonlari milliy o'zlikni anglashda sustkashlikni keltirib chiqarib, yoshlarning tafakkuri, dunyoqarashini o'zgartirib yubormoqda.

Ommaviy axborot vositalarining ushbu salbiy oqibatlari tufayli ko'plab yosh avlod vakillari elektron o'yinlar, onlayn qimorlar, diniy aqidaparastlarning nayrangiga uchib, o'zligiga, yaqinlariga, Vataniga bilib-bilmay xiyonat qilib qo'yishmoqda. Bundan tashqari ommaviy madaniyatga ko'r-ko'rona taqlid natijasida, milliy ma'naviyatimizga, mafkuramizga putur yetmoqda. O'smir shaxsning dinamik rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy strukturalar tizimi jumladan, oila, maktab, norasmiy uyushmalarda ham globallashtiruvchi ta'sirida keskin o'zgarishlar ro'y bermoqda. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari orqali olinadigan ma'lumotlar ham

o'smirlarning emotsional-irodaviy jabxalari hamda qiziqishlar tizimiga ta'sir etib ularning xulq-atvori va psixikasida turli buzilishlarga sabab bo'lmoqda. Shunday bizilishlardan biri stress holati bo'lib, tan olish kerakki, to hozirga qadar mazkur tushunchaning mohiyati munozaralidir.

Atrofimizda fan va texnika taraqqiyoti va uni insonga bo'lgan ta'siri jamiyat va tabiatning tasiridan kuchli va ustun bo'lib bormoqda. Insoniyat tomonidan to'plangan va yaratilgan axborot hajmi kengaymoqda va har o'n yillikda yanada kengayib borishi kuzatilmoqda, ammo inson miyasi va uni tashkil etadigan hujayralarning soni o'zgarmagan, qolaversa ta'limning davomiyligi ortib bormoqda va shuning o'zi informatsion stress ortishi xavfini tug'diradi. Miyaning o'z imkoniyatlari axborotni qabul qilishi keng, axborot hajmini ortishi xafli, ammo qisqa muddatda katta hajmdagi axborotni qayta ishlash zaruriyati paydo bo'lsa bu kuchli asab zo'rqishini olib keladi va infarmatsion stressni keltirib chiqaradi, ya'ni miyaga kirib turgan axborot hajmi va tezligi, bioiogik va ijtimoiy imkoniyatlarga to'g'ri kelmasligi ham infarmatsion stress yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bu yerda axborot hajmi bir omil bo'lsa, ikkinchidan vaqt kamligi va unga shaxs motivatsiyasi ijtimoiy sabablar ham qo'shilsa miyani o'z o'zini himoyalash mexanizmi ishlamay qoladi, va inson o'zini informatsion stresslardan muxofaza qila olmay qoladi. O'smirlar bunday holatda eng zaif tasirchan guruh sifatida namoyon boladi.

O'smirlarda informatsion stressnig salbiy o'qibati sifatida: yolg'izlikka moyillik, diqqatning tarqoqligi va parishonxotirlik, doimiy charchash, befarqlik va holsizlik, uyqu rejimining buzilishi, ovqatlanishning izdan chiqishi, sababsiz agressiyani namoyon etish, o'z-o'zini past baholashi, o'z kuchiga nisbatan ishonchsizlik kabi holatlarni ko'rsatish mumkin. Bu esa o'z navbatida pedagoglar, murabbiylar, ota-onalar va yoshlar tarbiyasi bilan shugullanayotgan barcha insonlar oldida farzandlarimizni informatsion va boshqa stresslardan ximoyalash kabi muxim vazifalarni qoymoqda. Bu vazifani amalga oshirish yo'llarini aniqlash uchun Maxatma Gandining fikrini keltirish o'rinlidir. M. Gandiga "Globallashuv jarayoniga qanday qaraysiz?" degan savolni berishganda, u shunday ma'noda javob bergan ekan: "Men tashqaridagi bo'rondan qo'rqib, derazamni yopib qo'ya olmayman, chunki menga toza havo kerak. Shu bilan birga, toza havo kerak ekan deb derazamni katta ochib ham qo'ya olmayman, chunki mening uyimni changto'zon bosib ketishini xohlamayman".

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ommaviy axborot vositalari o'quvchilar ongiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy ta'sirni kuchaytirish va salbiy ta'sirni kamaytirish uchun psixolog, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi zarur. Shu yo'l bilan bolalar ongini sog'lomlashtirish, ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish va mustahkam psixologik asos yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M.V.Voxidov Umumiy psixologiya. Toshkent 1992 yil.
2. Tigranyan R.A. Stress i yego znachenie dlya organizma. –M., 1998
3. Xaydarov F., Jo‘raev N. Stress yoki ruhiy muvozanatni saqlash osonmi? –T., 1997
Abduazimov O. Ommaviy axborot vositalari – fuqarolik jamiyatini barpo etish omili. –Toshkent: Akademiya, 2008 98 b.
4. Kenjaboyev A.T. Axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari. – Toshkent: Ibn-Sino, 2004. – 252 b.
5. Yoqubova M. Axborot texnologiyalarining falsafiy asoslari. /Uslubiy qo‘llanma. Toshkent: Star – Poligraf. 2008
6. Ziyonet